

Halil Gökçaya'nın Şiirlerinde Ardiç, Ceviz, Çınar ve Dut Ağaçlarının Kültürel Yansıması

Cultural Reflection of Juniper, Walnut, Plane and Mulberry Trees in Halil Gökçaya's Poems

ÖZET

Kültür, bir toplumun tarihi mirasından gelen ve zamanla değişerek günümüze uyum sağlayan duyguları, düşünceleri ve hayat tarzlarını ifade eder. Kültürü besleyen unsurlardan biri de motiflerdir. Türk kültüründe derin anlamlar taşıyan unsurlardan biri de ağaç motifidir. İslâmiyet öncesinden bugüne ağaç motifinin günlük hayatın anlamlandırılmasında önemli bir rol oynadığı görülür. Ağaç, kökleri yeraltında, gövdesi yerin üstünde ve dallarıyla gökyüzüne uzanan, manevî güçler taşıyan bir varlık olarak müşahede edilir. Bu tasavvur, ağaca metafiziksel değerler atfedilmesine yol açar. Türk mitolojisine göre tabiatta, ağaçlar, ormanlar, göller ve akarsular gibi doğal unsurlar kutsal sayılır. Bu makalede günümüzde yaşayan şairlerden Halil Gökçaya'nın "Ardıç, Ceviz, Çınar ve Dut Ağaçları" konulu şiirleri kültürümüz açısından değerlendirilecektir. Şiirlere konu olan "Ardıç", sözlü ve yazılı kültürde özel bir yere sahiptir. Ata yurdumuz Türkistan bölgesinde mezarların başına ardıç ağacı dikilmesi geleneği asırlardır devam etmektedir. Ceviz, tasavvufi, metaforik olarak anlatımlara konu olmasıyla hakikati ve hakikate ulaşma yolunu temsil eder. Ceviz ağacı; kök salan, uzun ömürlü yapısıyla gelenekte devlet-ebed-müddet fikriyatına müşahede edilmektedir. Çınar ağacı ise, Buhara'dan Balkanlara Türkler için gücün sembolüdür. Medeniyet mefkûresinde uzun ömür ve dayanıklılığı temsil etmektedir. Ağacın soyu bildirir şekilde ifadesi nedeniyle, "soy ağacı" temsili de günümüzde sıkça kullanılmaktadır. Dut ağacına gelince, Türk kültüründe bereket, dayanıklılık ve manevî gücü sembolize etmektedir. Şair bu konuları şiirlerinde ustaca dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Halil Gökçaya, Ağaç, Şiir, Tasavvuf

ABSTRACT

Culture refers to the feelings, thoughts and lifestyles that come from the historical heritage of a society and change over time and adapt to the present day. Motifs are one of the elements that enrich culture. In Turkish culture, the tree motif is one of the elements that holds significant meaning. The tree motif has been crucial in interpreting daily life since pre-Islamic times. The tree is perceived as an entity with roots underground, a trunk above the ground, and branches extending to the sky, embodying spiritual powers. This conception leads to the attribution of metaphysical values to the tree. According to Turkish mythology, natural elements such as trees, forests, lakes, and rivers are considered sacred. In this article, the poems of Halil Gökçaya, one of the poets living today on "Juniper, Walnut, Sycamore and Mulberry Trees" will be evaluated in terms of our culture. "Juniper", which is the subject of the poems, is a symbolic tree that has a special place in oral and written culture. The tradition of planting juniper trees at the graves in Turkestan, our ancestral homeland, has been going on for centuries. Walnut is the subject of mystical and metaphorical expressions. Walnut, with its deep-rooted and long-lasting structure the idea of state-eternity-duration is observed in the tradition. The plane tree is the symbol of power for Turks from Bukhara to the Balkans. It represents longevity and durability in the ideal of civilization. Because of the tree's expression of lineage, the representation of "family tree" is also frequently used today. As for the mulberry tree, it symbolizes fertility, endurance, and spiritual strength in Turkish culture. The poet has skillfully expressed these issues in his poems.

Keywords: Turkish literature, Halil Gökçaya, Tree, Poetry, Mysticism

GİRİŞ

Kültür bir toplumun atalarından gelen ve zamanla değişerek günümüze uygun hale gelen duyguları, düşünceleri, dolayısıyla toplumun yaşam biçimini ifade eder. Kültürü oluşturan unsurdan biri de motiflerdir. Bu motifler, tek başlarına ya da diğer kültürel motiflerle etkileşim içinde belirli anlamlara sahiptir. Türk kültüründe derin anlamlar içeren motiflerden biri de ağaç motifi olarak karşımıza çıkar. İslâmiyet öncesi Türklerin yaşam biçimi göz önüne alındığında, ağaçlar, akarsular, dağlar, çeşitli hayvanlar gibi doğal unsurların günlük yaşamda ve yaşamın anlamlandırılmasında önemli rol oynadığı görülür. Her toplumun, semavi dinler dışında, varoluşuyla yaşamın anlamını açıklamak için kozmogonik bir hikâye ya da evrenin doğuşunu anlatan bir mitolojisi vardır. Bu anlatılar

Oğuzhan Aydın¹

How to Cite This Article

Aydın, O. (2024). "Halil Gökçaya'nın Şiirlerinde Ardiç, Ceviz, Çınar ve Dut Ağaçlarının Kültürel Yansıması" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:5; pp:852-870. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11371795>

Arrival: 14 April 2024
Published: 28 May 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0034-1396

genellikle toplumun yaşadığı çevre tarafından belirlenir. Bozkırda yaşayan Türk toplulukları için varoluş ile zamanın anlamlandırılmasında doğal etkenlerin büyük bir önemi vardır. Bu bağlamda; ağaçlar, su, ışık ve çeşitli hayvanlar hemen hemen her destanda yer alır. Ancak bu unsurlar içinde ağaçlar ile ağaç motifinin Türk destanları ile şiir külliyatının temel ögesi olduğu öne çıkarılabilir.

Türk kültüründe ağaç, sadece somut bir bitki olarak değil, aynı zamanda güç, kuvvet ve cesaret gibi soyut anlamları da içerir. Örneğin, Divânü Lügati't-Türk'te "yığaç" olarak yer alan ağaç terimi, kuvvet anlamına gelir. Benzer şekilde, "teñri" terimi, tanrı anlamının yanı sıra, göze görünen büyük bir dağ veya ağaç gibi her şeyi ifade eder. Bu terimlerin kavramsal bağlamda anlam karşılıklarına bakıldığında, ağacın ululuk, üstünlük, azamet gibi anlamlarla ilişkilendirildiği görülür. Türk kültüründe ağaç, kökleri yeraltında olan, gövdesi yer üstünde olan ve dallarıyla gökyüzüne uzanan üç âlemde bir bütün olarak görülür. Bu tasavvur, ağaca metafiziksel değerler atfedilmesine neden olur. Özellikle ölüm sonrası ahiret inancının olduğu topluluklarda, ağaç yer altından yeryüzüne açılan bir kapı olarak kabul edilir. Ataların insanlara ve tanrıya ruhsal olarak ulaşmasında önemli bir rol oynar. Ağaç yapraklarına rüzgâr vurduğunda çıkardığı sesler, ataların veya Tanrı'nın iletişim aracı olarak kabul edilir. Türk kültüründe ağacın yeri ve önemi, destansı yaratılış öykülerinde de belirginleşir. Örneğin, Türk destanlarında Tanrı, dokuz dallı bir ağacın dallarının altına dokuz insanı indirerek onların büyüüp gelişmesini sağladığından bahsedilir (Şahin ve Toprak, 2016: 1310). Türk kültüründe, hatta evrenin oluşumundan bu yana, ağaçlar önemli bir unsur olarak dünyanın merkezinde yer alırlar. Ergun (2004: 195 - 244)'un belirttiği gibi, medeniyetin beşiği olarak kabul edilen ağaçlar ve ağaç sevgisi, eski Türkler için de büyük önem taşımaktadır. Kutsal kabul edilen bu ağaçlar arasında kayın, çam, kavak, ardıç, çınar, servi, dut ve söğüt gibi birçok tür bulunmaktadır.

Türk mitolojisine göre doğa, çeşitli ruhların bulunduğu canlı bir varlık olarak kabul edilir. Ağaçlar, ormanlar, göller ve akarsular gibi doğal unsurlar kutsal sayılır. Türklerde Tanrı tasavvuru genellikle Gök-Yer/Su-Atalar formülüyle ifade edilir. Yer-su kültü içinde değerlendirilen ağaçlar belli özelliklere sahip olmalıdır. Örneğin, meyve vermeyen, yaşlı, geniş gölgeli, yaprak dökmeyen veya az döken ağaçlar kutsal kabul edilir. Bu özellikler Gök Tanrı'nın vasıflarını yansıtır. Türk mitolojisinde, dünya ağacı veya hayat ağacıyla ilgili mitler önemlidir. Bu mitlerde genellikle ağacın dibinde şifalı bir su olduğundan bahsedilir ki, bu su güç verici veya ölümsüzlük sağlayıcıdır. Hayat ağacı, döngüsellik, ölüm ve yeniden doğumu sembolize eder. Ağaç, göksel ve yersel unsurları birleştirerek evrensel bir döngüyü temsil eder. Ağaçların fizikî özellikleri, hükümdarlık ile hükümdar soyunu temsil etme konusunda önemlidir. Gövde, dallar, kökler, yapraklar gibi ağacın parçaları hükümdarın soyundan kişileri sembolize eder. Ağaç, bir soy ağacı niteliği kazanmış kabul edildiğinden hükümdar soyunun temsili kabul edilir. Tasavvuf inancında ise ağaç, İslâm dinini temsil eder. Yapraklar mahlûkatı, meyveler peygamberleri, ağacın tamamı ise Hz. Muhammed'i simgeler. Ağaç, bir başlangıç yani köken olarak görülür, en yüksek mertebede ve en kadim olana eşitlenir. Ağaç, insanın büyümesinin, olgunlaşmasının tecessümü olarak görülür. Türk mitolojisinde ağaçlarla insanın ruhî, fizikî büyümesi arasında benzerlikler vurgulanır (Ötenkuş, 2023: 65-70). İnsanoğlunun hayatında barınmanın, ısınmanın kaynağı olarak ve çeşitli araç gereç yapımında ihtiyaç duyduğu, yaygın olarak kullandığı madde ağaç olmuştur. Ağaçlar, yaşamın her safhasında önemli bir rol oynamıştır. İklimlere göre türlerinin farklı olması ve mevsimlere göre görünümünün değişmesi, ağacı hayatın sembolü haline getirmiştir. Ağaçlar, ölümden sonra yeniden hayata dönüşün sembolü olarak da görülmüştür. Ayrıca, ağaçların ruha sahip olması dolayısıyla bünyesinde bir güç ve kudretin bulunduğu inandırılmış, ona aşırı saygı gösterilmiştir. Bu nedenle, bütün dinlerde ağaca önem verilmiştir (Koçak, 2021: 52).

Türk milleti için ağaç her zaman mübarek, mukaddes bir varlık olmuştur. Köklerinden dallarına, yapraklarından meyvelerine kadar her kısmına anlamlar yüklenmiş, insanlar için vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Türkler, sanatta, edebiyatta, inançta hatta hayatlarının her alanında her zaman ağaca hürmetle yaklaşmışlardır. Kayın, ardıç, meşe gibi ağaçlar Türkler için ana ve ata ağaçlardır; kökleri yeryüzünün derinliklerine, dalları ise gökyüzüne uzanan hayat ağaçlarıdır. Soy, ağaçlarla birlikte devam eder. Destanlarda, ağaç kovuğunda doğma, Oğuz Kağan'ın eşlerinden birini ağaç kovuğunda bulması gibi ağaçla ilişkili motiflere sıkça rastlanır. Dede Korkut Hikâyelerinde ağaçlar, peygamberlerden başlayarak övülür. Dini literatürde Cennet'teki Tûba ağacından, tasavvuf erbabının ağaçtan yapılmış kılıç kuşanma geleneğine kadar çeşitli örneklerde ağaç, önemli bir yer tutar (Şenel, 2019: 39).

Ağaçlar canlı ve hareketli bir yaşamı simgeler, çünkü kökleri toprağın derinliklerine uzanırken dalları gökyüzüne yükselir. Bu nedenle, ağaçlar sürekli olarak yeraltı ile gökyüzü arasında bir köprü görevi görürler. İnsanlar da bu iletişim kanalını kullanmak için çeşitli ritüellerde ağaçları kullanmışlardır. Köprülü (1976: 54), Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş-ı Velî'yi Anadolu'ya gönderirken ona tahta kılıç bağlaması gibi ağaçların simgesel güçlerle yüklenmesinin örneklerinden bahseder. Bu bağlamda, Fuad Köprülü'nün Hâcım Sultan Velâyetnâmesi'ne atıfla verdiği bilgide, Ahmed Yesevî'nin tahta kılıcıyla Sultan Hacı Bektaş Velî'nin beline kuşatılması anlatılır. Bu ritüel, ağacın kutsal gücüyle simgesel önemini vurgular. Ağaçlarla ilgili değerlendirmeye geçmeden şair hakkında kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Şair Halil Gökkaya

5 Mayıs 1969 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlkokulu İstanbul'da, orta öğrenimini memleketi Çankırı/Ilgaz'da tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden 1992 yılında mezun olmuştur. 1994 yılından beri ilaç sektöründe çalışmaktadır. 2014 senesinde İş Güvenliği Yüksek Mühendisi ve A Sınıfı İş Güvenliği uzmanı olmuştur. Şiire lise yıllarında katıldığı çeşitli konulardaki yarışmalardan dört adet ödül alması üzerine daha çok ilgi duyan şairin, ilk şiirleri yine bu yıllarda yayınlanmıştır. Şiirlerinde hece ve aruz vezni kullanmaktadır. Serbest nazımda da bu ölçülerden faydalanmaktadır. Şiir çalışmalarında Bekir Sıtkı Erdoğan'ın önemli yardımlarını gören Gökkaya'nın, edebi mecmularda ilk şiiri 1985 yılında yayınlamıştır. Türk Edebiyatı, Tepe, Yüzakı, Size, Somuncu Baba, Berceste gibi dergilerde şiirleri neşredilmiştir. 20 kadar şiiri çeşitli sanatçılar tarafından bestelenip seslendirilmiştir. İbrahim Tatlıses'ten Zeki Müren'e kadar onlarca sanatçı tarafından şarkı sözü olarak icra edilmiştir. Bazıları şunlardır: "Üsküdar'da Sabah oldu", "Akşamdan Akşama", "Bitmez Bu Şarkılar", "Hüküm Giymişim", "Çoğu Bitti Azı Kaldı", "İsimsiz Asker", "Elde Var Hasret". Halil Gökkaya'nın neşredilen şiir kitaplarının isimleri de şöyledir: Gün Doğarken (2003), Gün Ortası (2005), Benim Değil (2008), Yüzakı Şiirleri (2017), Kiraz Çiçeği (2019), Şiirlerle Sultanlar (2022). Şair İstanbul'da yaşamaktadır (Gökkaya, 2019: 4).

Ardıç Ağacı

Kur'an-ı Kerim, ağaçların Allah'ın lütfü ve gücüyle yaratıldığını ve birçok canlının ağaçlar olmadan yaşayamayacağını vurgular. Türk inanışlarında ağaçlar önemlidir ve bazıları kutsal kabul edilir; örneğin ardıç bu ağaçlardan biridir. Ardıç, kokulu ve uzun ömürlüdür, park ve bahçelerde dekoratif olarak sıklıkla kullanılır. Ayrıca erozyonu önler, rüzgâr ve karı engeller. Norveç'te, ardıç bitkisi geleneksel olarak ahır duvarlarını korumak için kullanılır. Ardıç, zorlu iklim koşullarına dayanıklıdır ve uzun süre ayakta kalabilir. Tarihte, ardıç ağacı diğer ağaçlarla kıyaslandığında özel bir yere sahip olduğu ve çeşitli uygarlıklar tarafından sıkça anıldığı bilinmektedir. Eski Mısırlılar, ardıç meyvelerini bağırsak parazitlerini iyileştirmek için kullanmıştır. Avrupa'da, ardıç dallarının yakılması kötü ruhları ve cadıları uzaklaştırdığına inanılmıştır. Ardıç yağı çeşitli hastalıklar için geleneksel bir tedavi olarak kullanılmıştır. Orta Çağ'da veba hastalığının yaygın olduğu bölgelerde insanlar ardıç meyvelerini tüketmiş ve doktorlar veba salgınlarında ardıç kullanarak kendilerini korumuşlardır (Alçay vd, 2018: 46). Ardıç, binlerce yıldır Türk milletinin sözlü ve yazılı kültürü içerisinde hususi bir yere sahip olan sembolik bir ağaçtır. Türkler arasında ardıç ağaçları dalları ile büyük bir öneme sahiptir. Orta Asya'daki Türk mezarlarının başına ardıç ağacı dikilmesinin devam eden bir gelenek halini aldığı bilinmektedir. Eski Türklerde ardıç, adını taşıyan birçok kutsal yerin varlığı bilinmekte olup, halen günümüzde bazı köylerin, mekânların ardıç ve türevleriyle isimlendirilmiş olması yaşayan bir hakikattir. Ayrıca bazı yörelerde, ardıç ağaçlarının dallarına bir bez bağlamak suretiyle dilek tutma geleneğinin sürdürülmekte olduğu inkâr edilemez. Özellikle Erzurum'da, ardıç ağacının fosilleşmiş köklerinden elde edilen "oltu taşı", kolay işlenebilen yarı kıymetli bir taş olarak bilinir. Oltu taşının insanlar arasında "şans taşı" olarak kabul edilmesi, nazarın etkilerini engellediği, insan vücuduna pozitif enerji verdiği inancıyla ilişkilendirilir (Alçay vd, 2018: 47).

Ardıç, Türkçe'nin zengin etimolojik literatürüne sahip önemli bir bitkidir. Ardıç, Çuvaş Türkçesinde urça veya orça olarak bilinirken, diğer dillerde de çeşitli şekillerde adlandırılır: Kırgız Türkçesinde arça, Özbek Türkçesinde kararca, Kazak Türkçesinde arşa, Uygur Türkçesinde arça, ardaş, Azeri Türkçesinde ardıç, Tatar ve Başkurtça'da artış olarak bilinir. Moğolca'da ise arts, arsa olarak, Mançu-Tunguzca'da arça ve Negidalca'da atçimka olarak adlandırılır. Bu bitkinin geniş bir yayılım alanı vardır. Yaklaşık 60 türü ılıman kuşakta bulunurken, Rusya'da 20 türü tespit edilmiştir. Ardıçlar, genellikle iğne yapraklı, her zaman yeşil, servi cinsinden ağaçlardır. Toprağın ve suyun korunmasında önemli bir rol oynadıkları gibi bazı türlerin filizlerinden eter yağı elde edilir. Ayrıca, ardıç ağacının meyvelerinden elde edilen enfüzyonun idrar söktürücü olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ardıç, bazı türleri kırmızı kitaba kaydedilmiş bir süs bitkisidir. Etimolojik kökeni konusunda çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, ardıç kelimesinin Eski Türkçe'deki "temizleme" anlamına gelen "arıt-" veya "arı-" fiilinden türediğini öne sürmüşlerdir. Ancak, kelimenin kökeni tam olarak belirlenememiştir. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ardıç, Çuvaşlar başta olmak üzere birçok Avrasya halkı tarafından temizlik, arınma törenlerinde kullanılmıştır. Ayrıca, Hristiyanlıkta da tütsüleme amaçlı kullanılan bir bitki olmuştur. Türk dillerinde farklı anlamlarla kullanılan "ardıç" kelimesi, geniş bir anlam yelpazesine sahiptir (İsayev, 2013: 432, 435).

Ardıç Ağacı Şiiri

"Bir ardıç ağacı olsaydım eğer,

Sürüm sürüm sürünseydim yerlerde,

*Dağ rüzgârı abansaydı üstüme,
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Kökleri mazide olan uluyum
Erenlerin ermişlerin eliyim
Anadolu kadar derin geçmişim
Olsa idim dağ başında bir yalnız
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Meyvelerim yağmalansın kuşlarla,
Çimlenemem o kursaktan geçmesem!
Kara gözlü meyvelerim olsaydı,
Alazımla şavkım seni bulsaydı,
Eski kültler yapsalardı tütsümü,
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Bozkırları, bozkurtları severim,
Su bulurum kurak toprakta bile...
Emekçi ağacım, dokuz canlıyım,
Yüzeylerde arama hiç kökümü,
Ta diplere inmелisin diplere,
Beşik olsam beler miydin gönlünü,
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Sabrederim, bir yokluğun hiçinde,
Bazen bir kayanın ortasındayım,
Yavaş yavaş uzanırım yarına,
Sofi olsam mest ehlinin içinde,
Hep tutunsam yalnızlığın narına,
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Dört mevsim yeşilim Hakk'ın izniyle,
Tevazuyla eğirim hep boynumu,
Kalem olsam o kınalı eline,
Yazar mıydın şu Celil'e bir şiir,
Yine beni sever miydin sultanım?*

*Kökleri mazide olan uluyum
Erenlerin ermişlerin eliyim*

Anadolu kadar derin geçmişim

Olsa idim dağ başında bir yalnız

Yine beni sever miydin sultanım?” (Gökkaya, 2019: 11, 12).

Şairin yukarıda belirttiği gibi “*Kökleri mazide olan uluyum/ Erenlerin ermişlerin eliyim*” dizelerindeki işaret; eski Türklerde “ağaç dikme, sevaptır” anlayışı, İslâm öncesi dönemde de yaygın bir geleneği oluşturuyordu. Bu geleneğin sembolik, dini kökenleri bulunmaktadır. “*Anadolu kadar derin geçmişim*” mısraında vurguladığı üzere Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna dair söylentilerde de bu geleneğin izlerine rastlanmaktadır. Örneğin, Geyikli Baba’nın, Orhan Gazi’nin bahçesinde kavak diktikten sonra yeşermesi bunlardan biridir. Ardıç ağacına, eski Uygur yazılarında, öz Türk kesimlerinden derlemelerinde ve Kâşgarlı Mahmud’un ifadelerinde rastlanır. Yazılı söz varlığındaki mevcudiyeti Anadolu’ya kadar uzanır. Kuzey Türkleri ardıca “arça” derler. Bu kelime pek çok yerde kullanılır. Eski Uygur yazıları incelendiğinde, “artuç uruğu” yani ardıç tohumunun ilaç olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Ögel, 2002: 472).

Türkiye’nin en önemli ziyaret merkezlerinden biri olan Hırka Dağı, Hacı Bektaş Veli’nin menkıbelerine göre ilk Semâ’ya durduğu ve çile çektiği yerdir. Bu dağ, Nevşehir’in Hacıbektaş ilçesi ile Gülşehir ilçesi arasında bulunur. Zamanında bol miktarda ardıç ağacının yetiştiği bir coğrafyadır. Eski Türk inancında hem dağlar hem de ağaçlar kültü önemlidir. Ardıç ağacı, kayın ağacından sonra ikinci kutsal ağaç olarak kabul edilir. Türklerin saygı gösterdikleri ağaçlar arasında, ardıç ağacı da bulunur. İslâm öncesi Türk mitolojisinde yer alan “Hayat ağacı” ve “Kozmik ağaç” inanışları, Müslümanlaşmış Türklerin geleneğinde de izlerini korur. Tek başına duran “Ulu ağaç”, gücün, refahın ve kutsalın varlığı olarak kabul edilir. Azerbaycan’da Karakoyunlu Türkleri arasında ağaç-orman kültürünün kökeni, kutsal ormanların yarısına kadar yanmış bir çubuktan oluştuğuna dair bir efsanede ifade edilir. Ardıç, şamanlar için önemli bir ağaçtır. Tanrıların ve perilerin ağacı olarak kabul edilir. Ardıç dumanının uyuşturucu, ağulu bir etkisi olduğuna inanılır. Ziya Gökalp’ın belirttiğine göre, Doğu Türkleri arasında “kutsal aile ateşi” adı verilen bir gelenek vardır. Bu ateşin sönmemesi için özen gösterilir (Koçak, 2021: 52).

Şair bu dizelerde ardıç ağacıyla tasavvuf imgesine vurgu yapmış, tasavvufun uzlet, zorluk, sûfilik, mestlik, yokluk ve sabır gibi kavramlarını dile getirmiştir:

“Sabrederim, bir yokluğun hiçinde,

Bazen bir kayanın ortasındayım,

Yavaş yavaş uzanırım yarına,

Sofi olsam mest ehlinin içinde,

Hep tutunsam yalnızlığın narına,

Yine beni sever miydin sultanım?” (Gökkaya, 2019: 12).

Tasavvuf kültüründe ardıç ağacı da önemli bir yere sahiptir. Ardıç ağacı, tasavvufi geleneğe göre manevî derinliklerin simgesi olarak kabul edilir. Ağacın sağlamlığı, dayanıklılığı ve derin kökleri, tasavvuf yolunda müritlerin güçlü, istikrarlı bir karaktere sahip olmalarını temsil eder. Aynı zamanda, ardıç ağacının iğne yaprakları da dikkat çeker; bu yapraklar sıkıntı ve zorluklar karşısında direnç göstermeyi sembolize eder. Tasavvufi metinlerde ardıç ağacı genellikle Allah’a yakınlık arayışında kullanılan bir sembol olarak karşımıza çıkar. Sessizlik, huzur içindeki manevî yolculukları ifade etmek için ardıç ormanları sıklıkla tasavvufi edebiyatta kullanılır. Ayrıca, bazı tasavvufi geleneklerde, ardıç ağacının altında rîyazete çekildikleri veya çile çıkarttıkları rivayet edilir. Gelişiminde yardımcı olan rehberlerin, özellikle de velilerin, ardıç ağacının altında manevî eğitim yaptıkları veya ibadet ettikleri rivayet edilir. Bu bağlamda, ardıç ağacı tasavvufi literatürde olduğu kadar, uygulamalarda da derin manevî anlamlar taşır. Tasavvufi yolda ilerleyenler için önemli bir sembol haline gelir.

Ardıç ağacının Türkler arasında kutsal kabul edilmesi, Orta Asya’da ardıçlı adını taşıyan birçok kutsal yerin varlığına işaret eder. Tahtacılar, genellikle ladin, sarıçam, köknar ve ardıç ağaçlarını kutsal olarak kabul ederken, Yörükler karadut, çınar, katran ağaçlarını kutsal olarak görürler. Tahtacılar, inandıkları kutsal ağaçların motiflerini mezar taşlarına işleyerek bu inancı yansıtır. Adıyaman, Siirt ve Tunceli gibi illerde tek başına bulunan ardıç ile meşe ağaçlarının kutsal kabul edilmesi nedeniyle, bu ağaçlara dokunmanın hoş karşılanmadığı belirtilir. Günümüzde Anadolu’nun her bölgesinde, eski Türk inanışlarına dayanan ağaç kültürünün izlerine rastlanabilir. Sivas-Divriği Vazıldan köyü ve çevresinde de ardıç ağacının kutsal olduğu düşünülür. Bu köyde bulunan bir ardıç ağacı özellikle kutsandır. Çocuğu olmayan, evlat arzu eden bayanların bu ulu ağacın meyvelerinden yedikleri

takdirde, çocuk sahibi olacaklarına inanılır (Işık, 2004: 102, 103). Halil Gökçaya'nın "Beşik olsam beler miydin gönlünü/ Yine beni sever miydin sultanım?" dizeleri çocuk müjdesini teyit ederken, sevgiyle kundaklanan bebekler misali sevgilinin gönlünü beşik etmesi sembolüyle; ardıç ağacından yapılan beşiklerin Anadolu'da uzun yıllar nesilden nesle aktarılarak kullanıldığına da işaret etmektedir.

Şair Halil Gökçaya (2019: 11);

"Bozkırları, bozkurtları severim,

Su bulurum kurak toprakta bile...

Emekçi ağacım, dokuz canlıyım," mısralarında eski Türk Şaman inancının günümüze yansımış bir ögesini şiirde dillendirmiştir. Kaynaklardan bu hakikati destekleyen bilgilere ulaşılmaktadır:

Ardıç ağacı, çok yaşlı ve büyük ağaçlar arasında sayılır, güçlü kabul edilir. Mevsimlere bağlı olarak kuruyup yeşermesi, hayat-ölüm döngüsünü hatırlatır. Türk mitolojisinde hayat ağacı olarak da kabul edilir. Üzerindeki çift başlı kartal, Tanrı'nın buyruklarını kamlara ve hakanlara iletir. Manas destanında, gökyüzü kubbesinin üzerine dayandığı ulu bir ağaçtan bahsedilir. Ayrıca, şaman ritüellerinde merkeze dikilmiş yedi ya da dokuz dallı bir ağaç, şamana yolculuğunda yardımcı olur. Ağaçlar, canlı ve hareketli hayatı simgelerler. Onlara kutsal güçlerin yüklenmesinin sebeplerinden biri, köklerinin toprağın derinliklerine uzanması, dallarının ise gökyüzüne erişmesidir. Ağaçlar, sürekli olarak yeraltı ve gökyüzü ile irtibat halindedirler. İnsanlar da yeraltı ve gökyüzü ile iletişim kurmak istediklerinde çeşitli ritüeller kullanırlar. Canlı olarak ya da ağaç direği şeklinde, üzerinde yedi ya da dokuz dal bulunursa bunlar kullanılır, yoksa üzerine yedi ya da dokuz çentik atılarak, meyveleri yoksa dallarına çeşitli meyveler asılarak, doğum, ölüm törenleri ya da çeşitli şaman kutlamalarında kullanılırlar (Şenel, 2019: 40, 41).

Şair; ardıcın her daim yeşil kalmasını Allah'ın lütfu olarak kabul ettiğini ifade ederken, ardıç ağacının kalem için kullanılmasından, ardıcın duygulara tercüman oluşundan ve sevgilinin eline yakıştığından bahseder:

Dört mevsim yeşilim Hakk'ın izniyle,

Tevazuyla eğerim hep boynumu,

Kalem olsam o kınalı eline,

Yazar mıydın şu Celil'e bir şiir,

Yine beni sever miydin sultanım?... (Gökçaya, 2019: 12)

Türk ağaç kültüründe, ardıç veya arça gibi bazı ağaçlar kutsal kabul edilir. Bu ağaçların özellikleri, onların kutsanmasında belirleyici rol oynar. Örneğin, yaprağını dökmemesi ile daima yeşil kalması, meyve vermemesi hatta odununun bile yakılmaması gibi özellikler, ardıç veya arça gibi ağaçların kutsal kabul edilmesine sebep olan faktörler arasındadır (Alptekin, 2007: 37). Şair Halil Gökçaya Orman Yüksek Mühendisi olması hasebiyle, öğrencilik yıllarından edindiği bilgileri şiirine derç etmiştir.

Ceviz Ağacı ve Meyvesi

Ceviz, kökeni çok eski zamanlara dayanan bir ağaç türüdür. Botanikte Juglandales takımının Juglandaceae familyasına aittir. Dünyada İran veya İngiliz cevizi olarak da bilinen ve yetiştiriciliği yapılan cevizin bilimsel adı Juglansregia'dır. Ceviz türleri doğal olarak Amerika'nın doğu ve güney kıyılarından, Ant dağları, Büyük ve Küçük Antiller, Japonya, Çin, Hindistan, Himalaya, Güney Asya, İran, Türkiye, Güneyden Orta Avrupa'ya kadar geniş bir alanda yaygın olarak bulunur. Türkiye'nin her bölgesinde doğal olarak yetişebilen ceviz ağaçları, özellikle soğuk kuzey rüzgârlarından korunmuş vadilerde ve bu vadilere açılan dere yamaçlarında sıkça görülür. Ülkemizde zengin ceviz ağacı popülasyonları bulunmakta olup, bu popülasyonlar içinde yöre isimleri ile tanınan birçok çeşit mevcuttur. Örnek olarak, Şebin, Niksar, Kemah, Erzincan, Göynük, Adil Cevaz, Bitlis, Hekimhan, Ermenek, Kaman, Kahramanmaraş Cevizi gibi çeşitler gösterilebilir. 2020 yılında Türkiye'de 287 bin ton ceviz üretilmiştir. Ceviz üretiminde Bursa ili yaklaşık 20 bin tonla ilk sırayı almaktadır. Bursa'yı 16 bin 500 tonla Mersin'in ardından 13 bin tonla Kahramanmaraş izlemektedir.²

Yaşar Kemal'in "Ortadirek" adlı romanında, kozmik ağaç imgesi "Ziyaret Cevizi" adıyla karşımıza çıkar. Bu ağaç, farklı uygarlıkların mitlerinde olduğu gibi, evrensel bir bağlamda yer alır; ışıkla donanmış ve nihayetinde toprağa kadar inmiştir. Gök, yer ile yer altı arasında bir bağlantıyı temsil eder. Anlatıcı olarak Meryemce'nin gözünden anlatılan bu ağacın altından geçerken, bir gece olağanüstü bir hâl yaşanır. Ağacın dalları ışıkla doludur, birdenbire

²<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/alata/Belgeler/brosurler/brosur2022/CevizYeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi-FatihTOPUZ.pdf>

toprakta yükselen bir ışık cevize doğru akar, dalları ve yaprakları ışığa batıp kesilir. Ardından ağaç genişleyerek güneşin doğduğu yere kadar uzanır. Böylece gece karanlığı aydınlanır. Bu anlatımda, “Ziyaret Cevizi” ışıkla dolup genişleyen bir ağaç olarak tasvir edildiğinden evrenin birleştirici gücünü simgeler (Arslan, 2017: 211).

Rüyada ceviz görmek genellikle iyiliğe, kismete ve kazanca işaret eder. Cevizleri ses çıkararak karıştırmak ise kavga çıkacağına yorulur. Ancak çürük ceviz görmek veya toplamak, emeğin boşa gideceğine yorulabilir. Ceviz ağacına tırmanmak, çıkmak veya ağacın üzerinde oturmak ise mevki bakımından kişinin yükseleceğine işaret eder (Sever, 2014: 102).

Cevizin anlamı, cevizgiller familyasına ait, uzun ömürlü, kalın gövdeli, değerli kerestesi olan, ülkemizde bol miktarda yetişen bir ağaç olan ceviz ağacını ve bu ağacın içi yağlı, nişastalı olan yemişini ifade eder. Ceviz, genellikle kabuğunun kırılıp yenilmesiyle ilişkilendirilir ve fıstık ile bademle benzerlik gösterir. Tasavvufi bir anlatım içinde cevizin yeşil kabuğunun yenilmemesiyle ilgili olarak Niyazî Mısrî'nin bir beytine atıfta bulunulmuştur. Bu beyitte, cevizin yeşil kabuğunun tadının bulunmadığı gibi zahire göre hareket edenlerin gerçek zevkin zahiri hükümlerle Kur'an'ın anlam dünyasına vâkıf olunamayacağı ifade edilir.

“Cevzün yeşil kabını yemekle dad bulunmaz

Zâhir ile ey fakîh Kur'ân'ı arzularsın”(Gülhan, 2008: 353).

Ceviz Ağacı Şiiri

“Ali oğlu Emrullah, dikti beni bağına,

Âşıkça akşam sabah, baktım Ilgaz dağına...

Sene dokuzyüzonbeş, Emrullah oğlu Halil,

Gözyaşı kanlı ateş, Çanakkale'de sebil...

Beni kurban adadı, uzattım kollarımı,

Halil çavuş budadı, koskoca dallarımı...

Okudular canıma, cilalandım, yontuldum,

Muaviye hanıma çeyiz sandığı oldum...

Annesi uçup gitti, sandık oğluna kaldı,

Seydi bey tamir etti, Şerife hanım aldı...

Azalarım merhemdir, dertlere olur şifa,

Toprağım sa mahremdir, bilmeyen çeker cefa...

Gördüğüm ince ince, kabuğuma geçirdi,

Yapraklarımdan önce, çiçeklerim açardı...

Sihirli desenlerim, silah dipçiklerinde,

Piyanoda inlerim, nağme yerli yerinde...

İlaçtır cevizlerim, kuru yenir, yaş yenir,

Gömerlerken gözlerim, kargalar da gönenir...

*Muhitim aynı muhit, ben yurdumu bulmuşum,
Yüzyıllık canlı şahit, soy ağacı olmuşum...*

*Gazi Halil çavuşun, torunları var şimdi,
O dağ gibi duruşun, zirvesinde kar şimdi...*

*Kaynanadan geline, kalmış yadigâr gibi,
Kim aldıysa eline, saklanıyor yar gibi...*

*Sakla bergüzar diye, Şerife hanım derdi,
Dönüp baksak geriye, Oda Rahman'a erdi...*

*Sandık kaldı Celil'e, yine gelin bekliyor,
Tarihi elden ele, yaprağına ekliyor..." (Gökkaya, 2019: 108, 109).*

Eski Türklerde çam ağacı ve benzeri cinsler, kutsal kabul edilirdi. Araştırmacılara göre, Altaylı kavimlerde çam, kayın ağaçları en çok kutsal sayılırken, bunları çınar ve servi ağaçları takip ederdi. Başkurtlar, Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Kazaklar ve Kırgızlar gibi toplulukların, tek başına bulunan ulu kabul edilen yaşlı servi, kayın, çam ve çınar ağaçlarının etrafında nezirler adadıkları, kurbanlar kestikleri, dini törenler yaparak dileklerde buldukları bilinmektedir. Bu bağlamda, ağaçlar kurusa bile, hâlâ onlara nezirler, adaklar sunulduğu, kurbanlar kesildiği olurdu. Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar gibi toplulukların da tek ve ulu, yaşlı çınar ağaçlarına adaklar adadıkları, kurbanlar kestikleri, bazı dualarla dilekte buldukları belirtilmektedir. Orta Asya'dan başlayıp Anadolu'ya gelene kadar ilgili coğrafyada Türk topluluklarınca ortak kutsal ağaç ve ağaç kültürüne dair benzer inanışlar görülmektedir. Bu inanışlar genellikle ağaçların evliyalarla ilişkilendirilmesiyle de bağlantılıdır. Örneğin, Sibiryâ'da yapılan araştırmalarda, bazı ağaçların yanında evliyaların mezarlarının olduğuna inanılmaktadır. Bu evliyaların ruhlarının ağaçlarda var olduğu düşünülmektedir. Anadolu'da da kutsal sayılan ağaçların yanında bu tür evliya türbelerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu türbelerin bulunmadığı mekânlarda ise ağaçlar tek başına, "Çınar Dede", "Çitlembik Dede", "Ağaç Baba" gibi adlandırılmak suretiyle sanki evliyaların kendisi gibi kabul edilmektedir (Işık, 2004:95-104).

Mevlânâ'ya göre, havuç, ayva ve ceviz gibi meyveler iyice kaynatılarak pekmez elde edilebilir. Bu, içlerindeki özün kaynama süreciyle ortaya çıkar. Benzer şekilde, sâlik ile şeyh ilişkisi de bu meyvelerin pekmez içinde özleştiği gibi anlatılır. Sâlik, şeyhiyle birlikte olgunlaşır, böylece ilahî aşkın şarabına dönüşür. "Her ne ki pekmez içinde kaynamış ola, akideden onun pekmez ta'mı olur. /Havuçtan ve elmadan ve ayvadan ve cevizden; ondan pekmez lezzetini bulursun." Yukarıdaki metinde sâlik-şeyh ilişkisi, elma, havuç, ceviz, ayva, pekmez gibi sembollerle ifade edilmiştir (Bayır, 2016: 69, 70).

Mevlânâ, olgunluğa erişmiş üç meyvenin ceviz, badem ve fıstık olduğunu ifade etmiştir. Bu üç meyve, olgun bir insanın haline benzetilir. Bu meyvelerin olgunluğa erişmesi, kabuklarının ince olması, içlerinin zenginliğiyle belirlenir. İnsanın zihni, kalbi, bu meyvelerin içeriği ve kabuklarıyla özdeşleştirilmiştir (Bayır, 2016: 71).

Ceviz ağacı, topraklarımızda kök salan, uzun ömürlü bir varlık olarak tanımlanır. Gövdesi sağlam, kerestesi değerli bu ağacın meyvesine ceviz denir. Kabuğu sert, içi ise yağlı ve besleyici bir yapıya sahiptir. Mesnevî'de, savaş sırasında inananların bedenleri, cevizin kabuğuna benzetilir. İman dolu olanların ruhları, ölüm sonrası bir ceviz gibi temiz ve latif bir hale bürünür. Mevlânâ, kabuğun örttüğü ceviz içinin sağlam veya çürük çıkabileceğini belirtir. Çürük iç için, kabuk utanç örtüsü olurken; sağlam iç için, gayretten kaynaklanan bir gizlilik perdesi oluşturur. Kabuk, teni simgelerken; iç, insanın ruhunun safiyetini, gücünü ifade eder. Bir başka beyitte, Mevlânâ cevizin kabuğunu, bedeni ve ruhu temsil ederek "hakikati" simgeler. Cevizin kabukları içinde sesler yankılanırken; iç ve yağ, kendi özgün sesine sahiptir. Ancak bu ses, kabuktan dışarıya çıkan gibi duyulmaz, sadece akıl yoluyla anlaşılır. Mevlânâ'ya göre dünya, çürük bir ceviz gibidir. İçi boş, çürük olan dünya; insanın sadece deneyim

kazandığı bir mekândır. Dünya zevklerine kapılmadan, ahiret hayatını unutmamak gerekir. Bu metinde ceviz, yaşamın sembolü olarak hem kendini hem de insanın iç dünyasını temsil eder (Bayır, 2016: 82, 83).

Sûfî geleneğinde, aynı semboller farklı bağlamlarda kullanıldığında, derin anlamlar kazanır. Örneğin, Gazâlî, “ağaç-meyve” ikilisini akıl ile bilgi arasındaki ilişkiyi anlatmak için kullanırken, Mevlânâ ise ölüm ve insan arasındaki bağı açıklar. Ağaç, meyvenin varoluşu için bir araç olmasına rağmen, aslında meyve ağacın ta kendisidir: Meyve dalın ucunda, dal ise meyvenin içinde saklıdır. Mevlânâ, “Meyve elde etmeye ümidi olmasa, bahçıvan hiç ağaç diker miydi?” diye sorar, Yaratan’ın amacının insan olduğuna vurgu yapılır. Mevlânâ; “İnsan evrende, evren insanın içinde,” demiştir. Sûfî şairlerden Gaybî de bu konuya işaret ederek şöyle der:

“Bir ağaçdır bu âlem meyvesi olmuş Âdem

Meyvedir maksûd olan sanma kim ağaç ola.”(Ceyhan, 2016: 349).

“Sadece meyveye uzanan el, varlığın sırrını açığa çıkarmaz,” diyerek, sûfî, manevî olgunluğa ulaşmak için içsel gelişime işaret eder. Tasavvuf edebiyatında meyvenin kabuğu “ilm-i kâl”, içi de “ilm-i hâl” olarak vasıflandırılır. Mevlânâ bir beytinde, “Cevizin asıl tadı, yağındadır; üzümünki suyundadır; Hak erinin cismi ceviz ve üzümdür,” diyerek bu anlamı ifade eder. (Akarpınar, 2005: 154) Metaforik meyve simgesinin en çarpıcı anlatımı, Yunus Emre’nin şu beytinde görülür:

“Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü;

Bostan ıssı kakıyıp dir ne yirsün kozumu.”

Niyâzî-i Mısırî, Yunus’un bu dizelerini yorumlamıştır. Eriğin ekşi olmasıyla, “şeriat”ı simgelediğini belirtmiştir. Üzümün, “tarikât”ın simgesi olduğunu, tatlılığıyla yorumlamıştır. Cevizin de “hakikat”ı simgelemesi sebebiyle “temkin”i gösterdiğine işaret etmiştir. Bostan ıssı; olgun mürşidi “insan-ı kâmil”i simgelemektedir. Yunus Emre, Hz. Mevlânâ ve Niyâzî-i Mısırî gibi bazı sûfiler, ceviz meyvesinin hakikati simgelediği konusunda ortak bir anlaşmaya varmışlardır. Niyâzî-i Mısırî, “Cevizin yeşil kabuğunu yiyerek hakikati arzularsın,” diyerek cevizi hakikatin metaforu olarak tanımlar. Sûfî anlatısında, ceviz sadece hakikati değil, aynı zamanda hakikate ulaşma yolunu da en güzel şekilde anlatan bir simge olarak seçilmiştir. Ceviz tamamen nefse benzetilir ve içten dışa doğru nefsin perdeleri kaldırılarak hakikate, yani öze nasıl ulaşılacağına bir göstergesi olarak kullanılır. Cevizin en dışında bulunan yeşil ve acı kabuğu; “nefs-i emmâre”ye benzetilir. Dıştaki yeşil kabuğun soyulmasıyla ortaya çıkan sert kabuğun “nefs-i levvâme”yi, onun soyulmasından sonra görülen kalın kahverengi zarın “nefs-i mülhime”yi, onun soyulması neticesinde ortaya çıkan şeffaf ince sarımsı kabuğun da “nefs-i mutmainne”yi simgelediği bildirilir. Görülen şeffaf kabuk, özdeki meyveyi gizlemediği için özü görerek müşahede eden iç göz de böylece mutmain olur. Şeffaf kabuk soyulunca da insan beynine benzetilen kıvrımları bulunan cevizin kozu artık ortaya çıkmıştır. Bunu, “nefs-i raziye”nin simgesi sayarlar. Bu kozun havanda ezilerek yağının çıkarılmasına ise “nefs-i marziye”, yağın içinde bulunan kudrete de “nefs-i safiye” denilir. Bu yedi katmandan inilen öz, Tanrısal sırta ermenin işaretidir. Cevize mahsus görülen bu metaforik anlatımı, tek bir yoruma indirgemek mümkün değildir. Sûfî’nin muradına uygun bir simgesel bağlama yerleştirilerek, çeşitli anlamlar türetilmiştir. Bu nedenle, bu anlamı denemez. Her yorum, kendi bağlamında anlamlıdır. Ceviz ağacının insanın vücuduna, ceviz meyvesinin ise insanoğlunun kafasına benzetildiği bilinmektedir. Sert kabuk kafatasına, cevizin kozu insan beynine, zar beyin zarına, içindeki yararlı içerik ise hikmete ve cevizin yağı akla işaret eder. Başka bir yoruma göre, cevizin yeşil kabuğu “ilm-el yakîn”, sert kabuğu “ayn-el yakîn” ve cevizin içi “hakk-el yakîn”i temsil eder. Özetle, bu tarz simgesel ve alegorik yorumlara bakıldığında öğretmekten ziyade keşfetmeyi ve tadını çıkarmayı amaçladığı görülür.³Bu keşif olgusunu Mevlânâ şöyle ifade eder: “Âlimin azığı ve sermayesi kaleminden oluşan eserlerdir. Sûfinin azığı yani sermayesi ise ayak izleridir.” Mevlânâ, sûfiyi bir avcıya benzetir (Akarpınar, 2005: 150).

Âşık Paşa’nın düşüncelerine göre insan; ruh, beden, akıl, nefis ve “ruhların ruhu” olarak adlandırılan Tanrı’nın sırrı olmak üzere beş boyuttan oluşur. Ceviz analogisiyle bu konu açıklanır: Cevizin dış kısmı bitkiye, kabuğu hayvana, ruhu insana, yağı meleğe benzer. Yağdaki nur, ruhların ruhuna denk gelir. Sırlar, Hakk’ın cemalini gösteren nurdur. Nefs yani beden ölünce yok olmasına rağmen, ruh cevizin içindedir, akıl ve ruh yağda bulunur. Çıra ile mum Tanrı aşkını temsil eder. Yağda gizlenen nur, muhabbeti simgeler. İnsan akıl ve bilgiyle şeref kazanır, böylece manaya ve hikmetin özüne gönül veren kişi amacına vasil olur. Muhammed’in mumu Tanrı’nın nurundan yanmıştır, varlık bilgisi Tanrı’dandır. Âşık Paşa’nın düşünceleri İbn-i Sînâ’ya kadar uzanabilir ve felsefi yorumlarıyla mutasavvıfları etkilemiştir (Pattabanoğlu, 2020: 232).

Şair Halil Gökçaya “Ceviz Ağacı” şiirinde dedesinden günümüze kalan bir ceviz oyma çeyiz sandığının hikâyesini hayatın hikâyesiyle dillendiriyor. Çanakkale’deki çetin mücadeleyle ceviz ağacını simgeleştirirken, dallarının

³<https://metinbobaroglu.net/tasavvuf-edebiyatinda-ceviz-simgesi/>

budanmasını yüz binlerce şehitle özdeşleştiriyor. Hatta devrilen ceviz ağacıyla sanki Osmanlı Devleti'ne atıfta bulunuyor. Yeniden kurulan Türkiye Cumhuriyetini "Ceviz oyma çeyiz sandığı" olarak okuyucuya sunuyor. Gazi dedesinden nesilden nesle intikal eden devlet anlayışıyla meseleyi simgeleştiriyor. Cevizin yağının şifa olduğundan, gölgesinin toprağının ağırlığından bahsediyor. Zaten devlet; kıymetini bilenler için bir ağaç gölgesi gibi sığınak; kıymetini bilmeyenler için ceviz gölgesi gibi ağır değil midir? Ceviz ağacının mevsimin bir vaktinde fotoğraf makinesi gibi gördüğü bir cismi iç kabuklarında resmettiğinden, çiçeğinin yaprağından önce açmasının dikkat çekici olmasından dem vuruyor. Şair, desenli silah dipçiklerinin ceviz ağacından imalini, piyanoların ve çeşitli ev âletlerinin, mobilyaların cevizden üretildiğine dikkat çekiyor. Bir şifa deposu olan ceviz meyvesini kargaların dallardan avlayarak, saklayıp gömmek suretiyle nasiplendiklerini dile getirirken; ağaçların canlı hayatıyla irtibatına atıfta bulunuyor.

Anadolu'da yeniden vücut bulan soy ağacı olarak devletle kutsallaştırılan mefhum, 2023'te yüzyılı bulmasıyla ömrüne ömür katmaktadır. Dededen toruna intikal eden asker millet olma ruhunun yüce dağları, bu toprakları koruyan bir muhafazlık anlayışını ceviz ağacı ürünüyle sembolleştiriyor. Emaneti korumanın geleneksel öğretileriyle yadigar olan şeylere sahip çıkmanın önemine vurgu yapıyor. Ceviz yaprağıyla tarihin yapraklarını bir satırda çağrıştırarak; ceviz gibi muhkem, devam eden bir anlayıştan bahsediyor.

Çınar Ağacı

Ağaçlar, kültürümüzde ve halk inanışlarında büyük bir öneme sahiptir. Anıt ağaçların tespiti ve muhafazası, kültürümüze ve tarihimize ışık tutacak önemli bir adımdır. "Çınar" kavramı, kültür coğrafyamızda özel bir yere sahip olan anıt ağaçlar arasında öne çıkmaktadır. Çınar ağaçları, fiziksel büyüklükleri ve heybetli yapısıyla hikâyelerden şiirlere kadar edebi sahadaki çeşitli eserlerde işlenmiştir. Türk yazarları eserlerinde çınar ağaçlarını anıtsal ve sembolik bir değer olarak kullanmışlardır. Örneğin, Tevfik Fikret'in çınar ağacını vatan motifine dönüştürdüğü şiiri, Cenap Şehabettin'in ülkenin durumunu ihtiyar bir çınara benzetmesi ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in çınar ağacını anlatırken ona manevi bir ruh yüklediği eserlerde görülmektedir. Ağaç, Türk kültüründe birliği ve bütünlüğü simgeleyen önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağaçlar, aile, boy ve devlet birliğini temsil ederken aynı zamanda dostluğun da simgesi olmuştur. Geçmişten günümüze, kültürel dönüşüm sürecinde ağaç kültürü Türk medeniyetinde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir (Şanlı, 2020: 4).

Çınar ağacı, şark ağaçlarının en büyüğü ve en düşündürücüsüdür. Uzun asırlar boyunca gölgesinde pınarların, ırmakların sesini dinleyen bu yüksek ve gürbüz ağaç, insanlık için önemli bir ruhu taşır. Tarihin en eski dönemlerinden bu tarafa Türk milletinin kutsal olarak bildiği ve Türk halk irfanında mühim bir mevkiye sahip olan çınar, Anadolu kültüründe büyük bir sembol olarak varlığını sürdürmektedir. Çınar, yıllar boyunca Anadolu'da hükümlerlik, egemenlik ve yasa sembolü olmuştur. Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'a göre Nuh Aleyhis-selâm'ın gemisinin çınar ağacından yapıldığı rivayet edilmektedir. Çınar ağacı, Osmanlı döneminde önemli kamu yapılarıyla birlikte yaşatılmış ve onlarla çağdaş hâle getirilmiştir. Osman Gazi, Osmanlı Beyliği'ni dünyanın çeşitli bölgelerine dalları uzanan bir çınar ağacı olarak rüyasında görmüştür. Hanlar ve beylerin soyu çınarla simgenilmiş, Manas Destanı'nda "ulu çınar" konaklama ve sığınma yerini temsil etmiştir. Türk kültüründe çınarlar, Tanrı aydınlığının simgeleri olarak bilinir. Çınar ağacı, güç sembolü olarak Anadolu ve Batı Türkleri için önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültüründe çınarlar, uzun ömür ve dayanıklılığı temsil eder. Çocuk doğumuyla birlikte çınar dikilmesi geleneği de çocuğun uzun ve sağlıklı bir ömre sahip olması dileğini yansıtır (Şanlı, 2020: 8).

Çınar, kültürümüzün önemli bir unsuru olarak, şairler ve yazarların hayal dünyasında farklı anlamlar kazanmış ve edebî eserlerde çeşitli duygu, hayallerin yansımaları sağlamıştır. Binlerce yıldan bu yana Anadolu'da mutlak kamusal gücü temsil eden çınar, gücünü ve kültürünü simgeleyen bir mutlak güç olarak idealize edilmiş; kültür tarafından tasarlanmış bir simge hâline gelmiştir. Çınar, tarihin eski dönemlerinden beri kutsal kabul edilen ve çeşitli değerler atfedilen en önde gelen anıt ağaçlardan biri olmuştur. Geçmişten, bugüne ve zamanımızdan geleceğe doğru bir köprü işlevi gören çınar, kültürel bir değer olarak varlığını sürdürmektedir. Anadolu'da düzen ve otoritenin simgesi hâline gelen çınar, hükümdarın ve yasal yaptırımların bir işareti olarak görülmüştür. Kültür ve kuralların gücünü temsil ettiği algısıyla, doğadan değil kültürden ve kurallardan gelen ezici bir güç sembolü hâline gelmiştir (Torlak, 2013: 1-7).

Çınar Ağacı Şiiri

"Biz bir çınar ağacıyız ezelden,

Besmeyle yetiştirmiş atamız,

Besmeyle ululuğa ermişiz,

Nice yüzler, nice asır görmüşüz...

Her doğumla kavak diken halkımız,
Şehzadeler için dikmiş bir çınar,
Saraylara gönlümüzü vermişiz,
Kaç kaftana yüzümüzü sürmüştüz...

Göğüs gerdik fırtınaya, doluya,
Şimşeklerle iki şak'a ayrıldık,
Dertlerle yaşadık çok uzun yıllar...
Darbe yedik içten içe çürüdük,
Hak diledi, bu varlığı koruduk.
Kim bilir şu yerden kaç nesil geçti,
Kim bilir kaç nesil gördü bu dallar,
Bu yapraklar yenilendi kaç bahar?

Âşıklarla âşık olduk kaç defa,
Anıt olduk anıların koynunda,
Gölgemizde kahve başka güzeldir,
Naz etmedik, söz etmedik dost olduk,
Destanlara şahit olduk, post olduk...
Uzun değil, dolu hayat ezeldir,

Bu kovukta halvet etti koca pir,
Şaban Veli arkasından yürüdük,
Eyüp Sultan, Sümbül Sinan nicesi,
Böyle misafirler elbet özeldir,
Çay sohbeti hep bizimle gazeldir...

Dünyanın dört köşesinde olsak da,
Ana vatanımız Anadolu'dur,
İstanbul'da başımız dik, vakarlı,
Meydanlarda, caddelerde, yollarda,
Çınar bu toprağın eli koludur...
Bir sarayın bahçesinde esrarlı,
Bir dağ yamacında başımız karlı...

Gölgeleriz yaz gelince herkesi,
Biz tutarız serinliğin nabzını,
Yaprağımız hüznünlere el olur,
Sultanahmet meydanında suskunuz,

*Halat çeker derinliğin nabzını;
Nice infazların kesilir sesi!
Nice Âdem verirken son nefesi,
O çılgınlıklar uçar gider yel olur,
Gözyaşımız içten içe sel olur...*

*Orhan Gazi, Abdülhamit Han'a dek,
Osmanlı'ya misal olduk ne mutlu!
Celil dinler bizi bir pınar gibi,
Şiir olduk, deyim olduk ne güzel,
Söylendikçe söylenmeyen var gibi!
Bir tarihle anlam bulduk ne mutlu,
Sohbetlere eyim olduk ne güzel...
Yaslanacak sağlam yer arayanlar,
Ana gibi, kardeş gibi, yâr gibi,
Bekliyoruz sizi, bir çınar gibi,
Bekliyoruz sizi bir çınar gibi..." (Gökkaya, 2019: 26, 28).*

Çınar, Anadolu'da güç ve hâkimiyet sembolü olarak yer alır. Hanların ve beylerin soyu çınarla simgelenirken, Manas Destanı'nda "ulu çınar"ın gölgesi konak yeri ve sığınma mekânı olarak görülür. Çocukların uzun ömürlü olması için doğumlarında çınar dikilmesi geleneği vardır. Osman Gazi'nin rüyasında gördüğü çınar ağacı, Anadolu ve Balkan coğrafyasında Türk hâkimiyetinin genişleyeceğini simgeler. Uzanan dalları ve kılıçlaşan yapraklarıyla dünyanın üç kıtasına yayılacak olan Türk hükümdarlığını haber verir (Şanlı, 2020: 10).

*"Dünyanın dört köşesinde olsak da,
Ana vatanımız Anadolu'dur,
İstanbul'da başımız dik, vakarlı,
Meydanlarda, caddelerde, yollarda,
Çınar bu toprağın eli koludur...
Bir sarayın bahçesinde esrarlı,
Bir dağ yamacında başımız karlı..." (Gökkaya, 2019: 27).*

Şairin duyguları ve ifadelerinin benzerini kültür tarihçisi Haluk Dursun'un eserlerinde görülür. Haluk Dursun, İstanbul'un çeşitli bölgelerindeki çınarları detaylı bir şekilde değerlendirmiş ve bu ağaçların önemine vurgu yapmıştır. Anadoluhisarı, Kanlıca, Beykoz Çayırı, Anadolu kavağı gibi bölgelerdeki çınarların güzelliklerine dikkat çekmiştir. Zekeriyaköy ve Alibeyköy gibi Boğaz'ın tepelerindeki çınarların da önemli olduğunu belirtmiş, ancak göz önünde olmadıklarını ifade etmiştir. Eyüp Sultan avlusundaki çınarların, mekânın ruhsal atmosferi nedeniyle geri planda kaldığına işaret etmiştir. Topkapı Sarayı'ndaki anıt çınarları detaylı olarak tanımlamış ve İstanbul'un en güzel çınarının Büyükdere Çayırı'ndaki çınar olduğunu belirtmiştir. Çınarın sadece yaş ve çevresinin değil, görünümü, şekli ve arkasındaki manzaranın da önemli olduğunu vurgulamıştır. Dursun, çınarların pitoresk bir manzara oluşturması gerektiğini ve bu özelliklerin bir çınarda bulunmasının önemine değinmiştir. İstanbul'un gözde çınarlarını tanımlarken, Çengelköy çınarını adeta bir başpehlivana benzetmiştir. Çınarların yaş ve çevresinin yanı sıra görünümü, panoraması ve bütünselliklerinin de değerini belirlediğini ifade etmiş ve İstanbul çınarlarının anıt çınarlar olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Türk kahvehanelerinin bahçesini süsleyen çınarları da unutmamıştır (Şanlı, 2020: 11, 12). Halil Gökkaya da bu hakikati şu mısralarda dile getiriyor:

*"Âşıklarla âşık olduk kaç defa,
Anıt olduk anıların koynunda,*

*Gölgemizde kahve başka güzeldir,
Naz etmedik, söz etmedik dost olduk,
Destanlara şahit olduk, post olduk...
Uzun değil, dolu hayat ezeldir,
Bu kovukta halvet etti koca pır,
Şaban Veli arkasından yürüdük,
Eyüp Sultan, Sümbül Sinan nicesi,
Böyle misafirler elbet özeldir," (Gökkaya, 2019: 27).*

Haluk Dursun, Anadolu coğrafyasındaki çınar ağaçlarını detaylı bir şekilde değerlendirmiş ve bu ağaçların önemine vurgu yapmıştır. İznik çınarlarının tarih açısından çok eski ve gerçekten emperyal olduğunu belirtmiş ve İznik'in İstanbul'a benzer birçok özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Çınarların, tarihî mekânlar ve külliyelerle birlikte bütünlük oluşturduğunu ve İznik çınarlarının bu bütünün güzel tamamlayıcı parçaları olduğu üzerinde durmuştur. Çanakkale Bayramiç, İzmir Buca Kaynaklar, Ermenek Yaylapazarı, Isparta Yalvaç, Mersin Belenoluk, Karadeniz Ereğli, Taraklı gibi bölgelerde güzel çınarların bulunduğunu belirtmiş ve tarihî mekânlar, külliyeler ve çınar kompozisyonunun en güzel örneklerini Amasya ilimizdeki II. Beyazıt Külliyesinin avlusunda görebilmenin mümkün olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Edirne'nin de Bursa'daki ağaçlar kadar olmasa da güzel çınarlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Anadolu'nun çınar coğrafyasında en görülmeye değer çınarın, Hıdır Bey Köyü'nde bulunan ve Hz. Musa Ağacı olarak bilinen büyük Samandağ Çınarı olduğunu ifade etmiştir. Bu çınarın dış çevresinin 20 metre, yüksekliğinin ise 16.7 metre olduğunu paylaşmış, efsaneye göre Hızır ile Musa Peygamber'in bu ağacın dibinde buluştuklarına inanıldığını aktarmıştır. Rumeli ve Balkan coğrafyasındaki çınarları da konu edinmiş ve Filibe, Rusçuk, Köstendil, Sofya, Üsküp, Ohri gibi bölgelerdeki çınarları tanımlamıştır. Osmanlı Rumeli'sinin çınar vitrini olarak Yunanistan'ı işaret etmiş ve bu coğrafyada çınarların önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca Yanya'da tarihî bir Osmanlı çınarının ölçümünü yaparken yaşadıklarını ve bu işi başarıyla tamamladıklarını anlatmıştır (Şanlı, 2020: 12, 13).

Rüya ve ağaç motifinin en bilinen şekliyle işlendiği hadise; Osmanlı'nın kuruluşundaki çınar ağacı motifidir. Rüya şöyledir:

Osman Gazi, bir niyazda bulunur ve bir an için gözyaşlarına boğulur. Uykuya dalar ve uyur. Rüyasında, aralarında bir aziz şeyh olan Edebali'nin olduğu bir topluluğu görür. Bu aziz kişinin gösterdiği kerametler açıkça ortadadır ve herkesin saygısını kazanmıştır. Adı derviştir ama sadece dervişlik görünümünde değildir. Aynı zamanda içsel bir ermişliğe sahiptir. Dünya malı ve nimetlerle etrafı ve evi doludur, hayvanları da bolca sayıda vardır. Etrafındakilerin gönlüne aydınlık, ısı yaymakta, manevî nur sahibi biridir. Konuk hanesi sürekli olarak misafirlerle dolup taşmaktadır. Osman Gazi de ara sıra bu aziz zatın ziyaretine gelip, onun misafiri olmaktadır. Osman Gazi uyuduğunda, rüyasında görür ki bu azizin kucağından bir ay doğar ve Osman Gazi'nin kucağına girer. Bu ay, Osman Gazi'nin kucağına girdiği anda göbeğinden bir çınar ağacı çıkar ve gölgesiyle bütün âlemi kaplar. Gölgesinin altında dağlar vardır ve her dağın eteğinden sular çağlamaktadır. Bu sular içilmek, bahçeleri sulamak ve çeşmelerden akıtmak için kullanılmaktadır. Osman Gazi rüyadan uyandığında, hemen kalkıp Edebali'ye haber verir. Şeyh Edebali şöyle der: "Oğul, Osman! Sana müjde olsun ki Allah sana ve soyuna padişahlık verdi. Kutlu olsun! Benim kızım Malhun senin helâlin oldu." Ve hemen nikâhlarını kıyıp kızını Osman Gazi'ye verir (Çetin, 2012: 31, 32).

Şair, Osmanlı'nın soy ağacı gibi devam eden kutlu neslini çınarla özdeşleştirerek şöyle ifade etmiştir:

*"Orhan Gazi, Abdülhamit Han'a dek,
Osmanlıya misal olduk ne mutlu!
Celil dinler bizi bir pınar gibi,
Şiir olduk, deyim olduk ne güzel,
Söylendikçe söylenmeyen var gibi!
Bir tarihle anlam bulduk ne mutlu,
Sohbetlere eyim olduk ne güzel...
Yaslanacak sağlam yer arayanlar,*

Ana gibi, kardeş gibi, yâr gibi,

Bekliyoruz sizi, bir çınar gibi,

Bekliyoruz sizi bir çınar gibi...” (Gökkaya, 2019: 28).

Türk mitolojisinde önemli bir yer tutan hayat ağacı, sonsuzluğu, ölümsüzlüğü ve ebediyeti simgeler. Bu sembolizm, sonraki önemli mimarî yapılar aracılığıyla da işlenmiştir. İslâmiyet’i benimseyen Türk topluluklarında bu sembolizm, çınar ağacının kutsallığı şeklinde devam etmiştir. Hayat ağacı, Türkler için sonsuzluğun sembolüdür, kökleri yerin derinliklerinde, dalları ise göğün yukarısında tasavvur edilir. Hayat ağacının, soyu simgelediği de bilinmektedir. Bu sembol Anadolu’da çınar ağacı olarak kendini gösterir. Günümüz Türk toplulukları içinde ağaçla ilgili uygulamaların bir kısmı devam etmektedir. Ağacın soya dair işaret kabul edilmesi nedeniyle, “soy ağacı” ifadesi günümüzde de sıkça kullanılmaktadır. Tarihte kayın ağacına yüklenen anlamların kalıntıları, günümüzde çam ve çınar ağacı motiflerinde kendini ifade etmektedir. Çınar ağacı motifinin, yakın dönemdeki Osmanlı hanedan ailesinin soy ağacı şecereleri çıkarılırken kullanıldığı bilinmektedir (Koca, 2012: 61).

Doğumun sembolü olan çınar ağacının bir önemli özelliği de, normal ahali bir evladı dünyaya geldiğinde kavak ağacı dikerken; Osmanlı sarayında bir şehzade dünyaya gelince uzun ömürlü ve gölgeli olması temennisiyle “Besmele” ile çınar ağacı dikilmesi gelenek halini almıştır. Halil Gökkaya şiirine bu geleneğin motiflerini işleyerek başlıyor:

“Biz bir çınar ağacıyız ezelden,

Besmeleyle yetiştirmiş atamız,

Besmeleyle ululuğa ermişiz,

Nice yüzler, nice asır görmüşüz...

Her doğumla kavak diken halkımız,

Şehzadeler için dikmiş bir çınar,

Saraylara gönlümüzü vermişiz,

Kaç kaftana yüzümüzü sürmüşüz...” (Gökkaya, 2019: 26).

Dut Ağacı

Dut ağacı, Türk kültüründe kutsal bir yere sahiptir ve Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili menkıbelerde de önemli bir rol oynar. Örneğin; Anadolu’ya gönderilirken, Ahmet Yesevî tarafından dut ağacından kesilmiş bir odunun yanarak Rum diyarına fırlatılması ve orada Ahmet Fakih tarafından tutularak Hacı Bektaş-ı Veli’nin tekkesinin kurulacağı yere dikilmesi gibi bir hikâyeye, dut ağacının manevî önemini vurgular. Bu menkıbede, dut ağacı bir sembol olarak kullanılarak Hacı Bektaş-ı Veli’nin manevî yolculuğunu ve Anadolu’da kurduğu tasavvufî geleneği temsil eder. Günümüzde bu dut ağacının hâlâ durduğu ve tepe kısmının yanık olduğuna dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Dut ağacı, Türk kültüründe bereket, dayanıklılık ve manevî gücü sembolize eder. Ayrıca, dut ağacıyla ilişkilendirilen menkıbe ve efsaneler, Türk halkının manevî inançlarının bir yansımasıdır (Ocak, 1983: 212).

Ağaç kültü içinde önemli bir yere sahip olan dut ağacı, Türk kültüründe kutsallık atfedilen ağaçlardan biridir. Bu anlamda, Türk irfanında kullanılan bazı atasözleri ve dizeler, dutun kültürümüz içindeki yerini gösterir niteliktedir. “Dut giyindi, soyun; dut soyundu, giyin” diyen atasözü, dutun kültürümüzdeki önemini vurgular. Dut mevsiminde önce yapraklarını döker, sonra tekrar yeşerir. Bu durum, bir dönemin sona erip yeni bir başlangıcı simgeler. “Yesârî’nin şu dizelerinde olduğu gibi, “Dut yaprağı olur giderek kemha / Sabreden mûrada erer demişler” ifadesi de, sabrın ve dayanıklılığın sembolü olan dut yaprağının, nihai hedefe ulaşmanın bir işareti olduğunu gösterir. Türk kültüründe, “tut” veya “tıt” olarak telaffuz edilen dut, özellikle Türkmenler, Tatarlar ve Karakalpaklarda önemli bir yere sahiptir. Evin adeta ruhu gibi görülen dut ağacı, evin manevî huzuru, sakineti, istikrarı ve bereketinin sembolüdür. Geleneksel olarak, evin temeli atılmadan önce çevresine dut, nar, iğde, söğüt gibi duygusal olarak adlandırılan ağaçlar dikilir. Dut ağacı, Türk müziği alanında “halk çalgıları” olarak adlandırılan eserlerin yapımında da kullanılan bir malzemedir. Özellikle kopuz gibi önemli çalgılar, Türk kültüründe kutsal bir değere sahiptir. Dede Korkut hikâyelerinde, kopuzun önemi ve değeri sıkça vurgulanır. Ayrıca, tar çalgısı, Özbekistan ve Türkmenistan’da yaygın olarak kullanılan bir enstrümandır ve gövdesi genellikle dut ağacından yapılır. Dutar olarak bilinen iki telli çalgı da ismini dut ağacından alır ve çalınırken parmaklarla çalınır. Anadolu, Azerbaycan ve Özbekistan gibi bölgelerde yaygın olarak kullanılan bu çalgının gövde ve kapağı da genellikle dut ağacından yapılır. Dut ağacının çeşitli kültürel ve müzikal bağlamlarda önemli bir rol oynadığı açıktır (Gürsoy, 2012: 48, 49).

Halil Gökkaya, (2019: 143) şiirinde ustaların elinde şekillenen sazların ahenkli görünüm ve sesinden bahseder:

“Ağacıma ahenk verir ustalar,
Sazdan, bağlamadan türküler tüter...”

Dut Ağacı Şiiri

“Nerden geldim diye hiç sorma bana,
Say ki Çin’den geldim, Maçın’dan geldim.
Tarih oldum nice ahşap balkona,
Nice sevdaların içinden geldim...”

Bir bahçeli konak, Safranbolu’da;
Balkon güzeline sırdaş bir ağaç,
Buğulu gözleri her an dolu da,
Sıyrılmış zamandan, bilmez saat kaç...

Yeşil yeşil düşleri var anlatmaz,
Bir ceylan yavrusu misali ürkek!
Gökyüzünü seyretmeden hiç yatmaz,
Ağlar çoğunlukla, gülümsemez pek...

Aydınlanır yüzü bir yıldız kaysa,
Anlayışı bakışından okunur,
Ne zaman hüznü bir şarkı duysa,
Her hatıra yüreğine dokunur...

Antik sehpasında çay tavşankanı,
Bitter çikolata, ay çekirdeği,
Bu lezzeti çeker herkesin canı,
Hiç âşık olmaz mı ipek böceği?

Dutlarımla şifa bulur hastalar,
Tılsımım tükenmez her derde yeter.
Ağacıma ahenk verir ustalar,
Sazdan, bağlamadan türküler tüter...

Hep bekledim kök salarak toprağa,
Halil’im hisseder yalnızca bunu!
Dua dua işlerim her yaprağa,
Mutluluk getirsin bu aşkın sonu...” (Gökkaya, 2019: 142, 143)

Halk hikâyelerinde, özellikle de dut ağacından yapılma sazlarla ilgili bazı anlatımlar bulunmaktadır. Bir hikâyede, sazın altın veya gümüşten yapılması talebine cevaben, sazların aslında ağaçlardan yapıldığı ve bu ağaçların da bahçeden veya bağdan alındığı vurgulanır. Özellikle Anadolu’da, evin bahçesine veya mezarlıklara dut ağacı

dikilmesinin sebepleri arasında, dutun kolay yetişmesi, az bakım gerektirmesi ve meyvesinin çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabilir olması bulunur. Ayrıca, dut ağacının yaz aylarında gölgesinden istifade ile kış aylarında ise odunundan ısınmada yararlanılması dikkate şayandır. Hemen hemen her evin önünde bulunan dut ağacından saz yapılması, insanın kendi yetiştirdiği, ürettiği, büyüttüğü ağaçlardan el emeğiyle başka bir yonden istifadesi olarak öne çıkmaktadır (Alptekin, 2007: 37). Rüyada dut görmek ise genellikle yakın zamanda bir kısmete kavuşulacağına yorulur. Bu, dut toplamak veya dut yemek şeklinde gerçekleşebilir (Sever, 2014: 102). Türk milleti Çinlilerden önce dut ağacını keşfetmiştir. Yine de şair şiirinde tarihe atıfla bir Çin vurgusu ihtiyacı hissetmiştir:

“Nerden geldim diye hiç sorma bana,

Say ki Çin’den geldim, Maçın’dan geldim.

Tarih oldum nice ahşap balkona,

Nice sevdaların içinden geldim.” (Gökkaya, 2019: 142).

Dut ağacı, sadece meyveleri değil, aynı zamanda yapraklarıyla da ipek böceği yetiştirmek için önemli bir role sahiptir. İklim değişiklikleri bitki örtüsünü etkileyerek ipek böceği yetişmesini sağlar. Özellikle Çinlilerden önce Türk kavimleri tarafından keşfedilen ipeğin, dut ağacı yapraklarından elde edildiği bilinmektedir. M.Ö. 2. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen bir mezar kazısında, bir kadının göğsünde bir dut ağacı dalıyla gömülmesi, Orta Asya’da ipek böceği ve ipek üretiminin ne kadar önemli olduğunu gösterir. İpek üretimi özellikle Çin Türkistanı, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır (Gürsoy, 2012: 50). Halil Gökkaya da bir dörtlüğünde sadece ipek böceğinin ürettiklerine değil, dut ağacından üretilen her şeye hayran olduğunu belirtir:

“Antik sehpasında çay tavşankanı,

Bitter çikolata, ay çekirdeği,

Bu lezzeti çeker herkesin canı,

Hiç âşık olmaz mı ipek böceği?” (Gökkaya, 2019: 143).

Hacı Bektaş-ı Veli Veli’nin gösterdiği kerametler arasında özel bir yer tutan, kutsallık atfedilen bir ağaç, dut ağacıdır. Velâyetnâme’de, Hacı Bektaş-ı Veli’nin Hoca Ahmet Yesevî’nin izniyle Anadolu’ya gelmesini anlatan bir bölüm bulunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli, güneş doğmadan önce Ahmet Yesevî’den izin alarak Anadolu’ya gitmek üzere yola çıkar. O sırada Türkistan’daki erenler, meydanda bir ateş yakmışlardır. Bu efsaneye göre, bir eren ateşten bir odun alır ve Anadolu’ya fırlatırken, diğer erenlerin ve gerçek erlerin bu odunu tutsunlar, Türkistan erenlerinin Anadolu’ya gönderdikleri erenlere de ulaşsın diye dua eder. Fırlatılan odunun ucunda yanık bir dut ağacı bulunmaktadır. Konya’da Emir Cem Sultan’ın halifesi Hâka Ahmet Sultan, bu ağacı tutar ve Hacı Bektaş Dergâhı’nın önüne diker. Allah’ın yardımıyla, dikilen ağaç hızla büyür ve üst kısmı yanık olarak kalır. Kültürümüzde, Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi’nde bulunan kutsal dut ağacının, Ahmet Yesevî’nin Anadolu’ya atıp buraya düştüğüne inanılan ve “köseği” diye nitelenen Veli’nin eliyle diktiği ağaç olduğuna inanılmaktadır. Bu dut ağacı, her yıl bol ürün verir ve meyvesi ile yaprağı şifa niyetine tüketilirken, aynı zamanda dilek ağacı olarak da ziyaretçiler tarafından ilgi görmektedir. Külliye de bulunan karadut ağacı, Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli’nin felsefesinin yaşadığının ve Anadolu’nun bizim olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilir. Şu anda bile, bu dut ağacının yukarı ucundaki yanık iz açıkça görülebilir (Gürsoy, 2012: 50-52). Manevî erenlere atıfla şifa kültürünün Halil Gökkaya’nın şiirindeki izleri şu dizelerde takip edilir:

“Dutlarımla şifa bulur hastalar,

Tılsımım tükenmez her derde yeter.” (Gökkaya, 2019: 143).

Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan ipek böcekçiliği sektöründe dut ağacının önemi büyüktür. Dut yaprağı, ipek böceği için temel bir besin kaynağı olmasının yanı sıra yüksek protein içeriği ve sindirilebilirliği sayesinde büyükbaş, küçükbaş hayvanlar ve balıklar için yem olarak da kullanılmaktadır. Ağacın meyvesi ise taze veya kuru olarak tüketilirken pekmez, pestil, sirke ve ispirto gibi çeşitli ürünlerin yapımında kullanılır. Ayrıca, ağacın dayanıklı dallarından elde edilen lifler, çeşitli tarım işlerinde kullanılmakta, kâğıt üretiminde ve çuval yapımında değerlendirilmektedir. Dut yapraklarının antibakteriyel ve kan düşürücü özellikleri yanı sıra taze yapraklar, kanamaları durdurmak için de kullanılabilir. Meyveleri ise çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmaktadır, örneğin baş dönmesi, kulak çınlaması, uykusuzluk gibi durumlar için kullanılabilir. Ayrıca, gövdesi romatizma ağrılarına ve spazmlara karşı etkilidir. Kök kabukları ise tansiyon düşürücü özellik gösterir ve şeker hastalığı tedavisinde kullanılır (Gündüz vd, 2009: 134).

“Bir bahçeli konak, Safranbolu’da;

Balkon güzeline sırdaş bir ağaç,” (Gökkaya, 2019: 142).

Dizeleriyle şair Safranbolu’daki ahşap işçiliği, doğal mimari ve sanatsal güzelliklere temas ederken, mobilya sanayinde el emeği göz nuruyla dut ağacından yapılan ev dekor malzemelerine de temas etmeyi ihmal etmez:

“Antik sehpasında çay tavşankanı,

Bitter çikolata, ay çekirdeği,” (Gökkaya, 2019: 143).

Dut ağacı, ateş için yakılabilir kereste sağlarken, meyveleriyle de dumanın tatlı ve hoş kokulu bir lezzet kazanmasını sağlar. Hem görsel hem de tat duyuları için keyifli bir deneyim sunar. Ayrıca, doğal parlaklığı ve dayanıklılığıyla bilinen en güçlü ahşap türlerinden biridir. Dut ağacı, böcekler için çekici olmayan bir koku yayarken, insanlar için tatlı ve ekşi bir lezzet sunar. Bu özellikleriyle, küçük kalemlerden dekoratif parçalara kadar çeşitli kullanım alanlarına sahiptir.

SONUÇ

Türkler, yaşamları ve coğrafyalarıyla tarihin kadim devirlerinden bu yana doğayla iç içe olmuşlardır. Hayat tarzları gereği, doğanın ve içinde buldukları coğrafi şartların, hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul etmişler ve tabiat unsurlarına büyük önem atfetmişlerdir. Bu unsurlar arasında evrenin tümünü temsil etme özelliğiyle ağaç öne çıkmıştır. Ağaç, kökleriyle yeraltına, gövdesiyle yeryüzüne ve dallarıyla gökyüzüne hükmeden bir varlık olarak görülerek büyük bir kutsiyetle anılmıştır. Kültürümüzde ağaçlara verilen değer, tarihimizi ve medeniyetimizi aydınlatan anıt ağaçların belirlenmesi, kültürel süreklilik bakımından büyük bir öneme sahiptir. Anıt ağaçlar arasında özellikle çınar ağacı, geçmişini yansıtmayı, bulunduğu coğrafyaya hükmetmesi ve uzun yıllar boyunca hâkimiyetin sembolü olması nedeniyle özel bir değere sahiptir. Osmanlı coğrafyasından başlayarak tüm kültür bölgelerimizdeki anıt çınarları ele almak, tarihimizi ve kültürümüzü gelecek nesillere aktarmak için önemli bir görevdir. Külliyelerin girişlerinde yer alan bu ulu çınarlar, adeta tarihin bir koruyucusu olarak durur ve geçmişten günümüze kültürümüzün eşsiz bir parçası olarak yer edinmiştir.

Özellikle Türk kültüründe, Ardiç ağacı önemli bir yer tutmaktadır. Hatta bazıları kutsal kabul edilir. Güç, refah ve kutsallık sembolleri olarak görülür. Anadolu’daki evlerde ana direklerin, sadece çatıyı tutmakla kalmayıp aynı zamanda evin birliğini temsil ettiği düşünülmektedir. Ayrıca, ardiç kokusunun mezarın yakınından geçenlere ölüleri hatırlatma ve ölümlerin anılmasını sağlama işlevi olduğu düşünülmektedir.

Türkler için hayat ağacı, sonsuzluğun ve kökenin simgesidir. Kökleri derinlerde, dalları gökyüzüne uzanan çınar ağacı; aynı zamanda soyun da bir temsilcisidir ve Anadolu’da soy ve devamlılık genellikle çınar ağacı ile tasvir edilir. Günümüzde, ağaçlarla ilgili gelenekler hâlâ devam etmekte ve “soy ağacı” ifadesi gibi kullanımlarıyla yaşamaktadır. Çınar ağacı tanımlaması Osmanlı hanedanının şeceresine (soy ağacı) işaret etmektedir.

Çınar ağacı, doğumun sembolü olarak önemli bir yer tutar. Halktan birinin evladı olduğunda kavak ağacı dikilirken, Osmanlı sarayında şehzadeler dünyaya gelince onlar için uzun ömürlü ve gölgeli olması temennisiyle “Besmele” ile çınar ağacı dikilmesi geleneği yaygındır. Halil Gökkaya’nın şiiri, bu geleneğin motiflerini dillendirmektedir.

Ceviz ağacı, sağlam gövdesi ve besleyici meyvesiyle uzun ömürlü bir varlık olarak kabul edilir. Mevlana’nın ifadesinde, ceviz kabuğu insanın iç dünyasını simgelerken, cevizin iç kısmı ise ruhun temizliğini ve gücünü temsil eder. Şair Halil Gökkaya da şiirlerinde ağaçları sıkça konu edinerek; tarih ve yaşamın sembollerini dile getirmiştir. Ağaçları, Türkler için sonsuzluğun sembolü olarak görür, kökleri toprakta derinlere uzanırken dallarının göğe yükseldiğini yani devlet-i ebed-müddet anlayışını dile getirir. Şair Halil Gökkaya, “Ceviz Ağacı” şiirinde bir ceviz oyma sandığın hikâyesini hayatın hikâyesiyle anlatmaktadır. Şiirinde Çanakkale’deki mücadeleleri, ceviz ağacını sembolize ederek, onun dallarının budanmasını şehitlerle özdeşleştirmektedir. Devrilen ceviz ağacıyla Osmanlı Devleti’ne göndermeler yaparken, Türkiye Cumhuriyeti’ni “Ceviz sandığına” benzetmekte gazi dedesinden gelen devlet anlayışını ceviz ağacı simgesiyle okuyucuya sunmaktadır.

Dut ağacı, Orta Asya’dan Anadolu’ya hususen ipek yolu vasıtasıyla ulaşan, Türk milletinin kültürel ve ekonomik bir unsurudur. Eski Türklerde var olan dut ağacına dayalı kültür, geleneksel yapıda korunarak kutsallığını sürdürmüştür. Alevi-Bektaşî geleneği içinde ise mezarlara dikilen dut ağacı özelde Hacı Bektaş-ı Veli ile ilişkilendirilirken genelde ise ağaç kültürüyle bağlantılıdır.

Anadolu’da, bahçelere veya mezarlıklara dut ağacı dikilmesinin nedenleri arasında, kolay bakımı, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabilen meyvesi ve yazın gölgesinden, kışın ise ısınmada kullanılabilen odunu bulunur. Dut ağacı, Türk kültüründe kutsal bir yere sahiptir ve Hacı Bektaşî Veli’nin menkıbelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Hacı Bektaşî Veli’nin Anadolu’ya gönderilirken, Ahmet Yesevî tarafından kesilen bir dut ağacının yanarak Rum diyarına fırlatılması ve orada Ahmet Fakih tarafından tutularak Hacı Bektaşî’nin tekkesinin

kurulacağı yere dikilmesi gibi bir hikâye, dut ağacının manevî önemini vurgulamaktadır. Onun için dut ağacı sembolik bir anlam taşır ve Hacı Bektaşî'nin manevî yolculuğunu ve Anadolu'da kurduğu tasavvuf geleneğini temsil eder. Şair Halil Gökçaya da “dut ağacı” şiirinde eski tarihlerden itibaren Türk milletinin dut ağacını yetiştirdiğini, ipekböcekçiliği yaparak bir medeniyet inşa ettiğini dile getirir. Ayrıca dut ağacından yapılan ev eşyalarının, mekân bezemelerinin hayata renk kattığından bahsederken, kökünden dallarına, sazdan türkülere, dileklerden dualara kültürel yansımalarını şiirin mısralarında işler.

Günümüz yaşayan şairlerinden Halil Gökçaya'nın dizelerindeki kültürel motifleri inceleyip ortaya çıkardıkça, şiirin derin manalar gizleyen kıyısız bir derya olduğu kanısına varılmaktadır. Onun içindir ki, şiir incelemeleri ve açıklamaları sadece eski şiirler için değil, günümüz şairlerinin de eserleri kültürel kodlar bakımından incelenip araştırılmalı, okuyucuyla şiirin şifreleri ve içerdiği kültür zenginlikleri paylaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akarpınar, R. B. (2005). “Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi ve Rubâiyyat'ında “Meyve” ve “Üzüm” Sembolleri”, *Bilig*, (32): 145-164.

Alçay, Ü. A. & Akgül, C. & Badayman, M. & Dinçel, E. (2018). “Ardıç Meyve ve Yağının Kullanım Alanları”, *Aydın Gastronomy*, 2 (2): 45-60.

Alptekin, A. B. (2007). “Türk Halk Hikâyelerinde Ağaç Motifi Üzerine”, *Millî Folklor*, 19 (76): 33-39.

Arslan, E. V. (2017). “Yaşar Kemal'in Ortadirek Adlı Romanında Kozmik Ağaç İmgesi: Ziyaret Cevizi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Modern Turkish Literature Researches*, 9 (17): 207-215.

Bayır, Z. (2016). “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Nesne Dünyası”, Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Berkel, A. (1952). “Kurşun Kalem Sanayimiz ve Ham Madde İstekleri”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 24-31.

Ceyhan, S. (2016). “Sun'ullah-ı Gaybî'nin Devriyesi ve Varlık Görüşü”, İçinde *Kütahyalı Bilge Şair Sunullah-ı Gaybî ve Dönemi*, ss.340-350, Editör: Bilal Kemikli & Ergin Ögçem, Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Kütahya.

Çetin, H. (2012). “Ağaç Motifli Osmanlı Saltanat Rüyasının Tabir İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 5 (10): 25-38.

Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Gökçaya, H. (2019). *Kiraz Çiçeği*, Ferfir Yayınları, İstanbul.

Gülhan, A. (2008). “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5): 345-375.

Gündüz, G. & Yıldırım, N. & Şirin, G. & Murat Onat, S. (2009). “Ak Dut Ağacının Anatomik, Kimyasal, Fiziksel ve Mekânik Özellikleri”, *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, 5 (1): 131-149.

Gürsoy, Ü. (2012). “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (61): 43-54.

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/alata/Belgeler/brosurler/brosur2022/CevizYeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi-FatihTOPUZ.pdf>

<https://metinbobaroglu.net/tasavvuf-edebiyatinda-ceviz-simgesi/>

Işık, R. (2004). “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2): 89-106.

İsayev, Y. N. (2013). “Çuvaşçada ve Bazı Türk Şivelerinde ‘Ardıç’ Kelimesinin Mitolojik Anlamı ve Etimolojisi”, *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 432-435. <https://doi.org/10.12992/TURUK86>

Koca, S. K. (2012). “Türk Kültüründe Sembollerin Dili”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Koçak, K. (2021). “Hacı Bektaş-ı Veli Menakıbnâmelerinde Ağaç Kültü “Hırka Dağı Örneği”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı): 49-57.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.978909>

Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ocak A. Y. (1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

Ötenkuş, D. (2023). “Türk ve Kelt Mitlerinde Doğa Tapımı: Ağaç Kültü”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Pattabanoğlu, F. Z. (2020). “Kozmolojik ve Epistemolojik Perspektiften Âşık Paşa’da İnsan Anlayışı”, *Uluslararası 14. ve 15. Yüzyıl İslâm Düşüncesinde Felsefe, Kelam ve Tasavvuf Sempozyumu Bildirileri kitabı*, ss. 223-240, Editörler: Prof. Dr. Murat Demirkol &Arş. Gör. Hacer Ergin Özkan &Arş. Gör. Bilge Sever Kıyak, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Sever, M. (2014). “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, *Tübar*, (14): 95-109.

Şahin, K.& Toprak, S. (2016). “Türk Kültüründe Ağaç’ın Düşünsel ve Toplumsal Bağlamı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43): 1309-1316.

Şanlı, M. (2020). “Etkin Tarih Eğitimi Bağlamında Ağaç Kültürü: Haluk Dursun’un Eserlerinde Anıt Ağaç Olarak ‘Çınar’”, *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 3 (1): 1-17.

Şenel, A. (2019). “Türklerde Ağaç İnanışları: Burdur Yeşil Dağ (Gölde) Köyü “Tekkedeki Ardıç” Örneği”, *II. Uluslararası Türk Halklarının Felsefi Mirası Sempozyumu, TEFM 2019 Bildiri Tam Metinler Kitabı*, 24-26 Ekim 2019, ss.39-55, Editörler: Dr. Hamza Yakar & Prof. Dr. Cemalettin İpek, Kırşehir.

Torlak, H. (2013). “Anadolu Kültüründe Ağaçlar: Çınar Ağacı Düzenin ve Otoritenin Sembolü”, *Bilim ve Gelecek Dergisi*, (118): 1-7.